

Cezlak

*naprej po poti
geološke preteklosti*

IZVLEČEK

Kamnoloma Cezlak I in II sta bila mnoga desetletja glavno gonilo življenja v istoimenskem naselju. V znamenitem kamnolomu so sprva lomili in nato rezali naravni okrasni kamen, lokalno poimenovan pohorjski tonalit in čizlakit. S projektom *Promocija in dopolnitev dejavnosti v kamnolomu in naselju Cezlak* želimo naravno in kulturno dediščino iztrgati iz pozabe.

Gljučne besede:

Cezlak, čizlakit, podeželje, turistični potencial, regionalni razvoj, Slovenija.

ABSTRACT

Cezlak: into the future by following the traces of geologic past

Quarries Cezlak I and II have been the "beating heart" of the settlement Cezlak. Natural decoration stone, locally named Pohorje's tonalit and čizlakit, was broken at first and then cut. The project *Promotion and replenishment of activities in Cezlak's quarry and village* aims to save the natural and cultural heritage from oblivion.

Key words:

Cezlak, čizlakit, rural areas, tourist potential, regional development, Slovenia.

Avtorji besedila:

skupina KAMN (Katja Urankar, Anja Leskovar, Matjaž Marsič in Nataša Jakopin, študentje 4. letnika geografije v š. l. 2003/2004)

Avtor fotografij:

DOMEN GRÖGL

Cezlak

Okrasni kamen nas obdaja na vsakem koraku. Vendar pa se zelo redko ali nikoli niti ne ustavimo, da bi si ga pobliže pogledali, kaj šele, da bi se vprašali, v katerem kamnolomu je bil narezan. Pročelje slovenskega Parlamenta poznamo vsi, le malokdo pa ve, da k njegovemu posebnemu izgledu prispeva tudi čizlakit, kamen, ki so ga dolgo pridobivali v Cezlaku, enemu najpomembnejših kamnolomov naravnega kamna v Sloveniji.

Kamnolomi so pomemben del naše naravne in kulturne dediščine in zato je njihovo ohranjanje za prihodnje rodove še toliko pomembnejše. Lahko so pomembna podlaga za oblikovanje dodatnih, posodobljenih dejavnosti, ki bi prispevale k njihovi uporabni vrednosti, in jih še bolj približale domačinom in širši javnosti. Da bi kamnolomu v Cezlaku povrnili nekdanji ugled, da bi se lokalno prebivalstvo ponovno močneje identificiralo z njim ter da bi se območje (skupaj s kamnolomom) odprlo in navezalo na že obstoječe turistične tokove širšega območja, je bil pripravljen projekt *Promocija in dopolnitev dejavnosti v kamnolomu in naselju Cezlak* (vključuje izdelavo geološko-muzejske zbirke in geološke poti po kamnolomu).

Zadnji vlak za Cezlak?

Naselje Cezlak leži na južnem pobočju Pohorja, okoli 3,5 km severno od Oplotnice v občini Slovenska Bistrica, na nadmorski višini 600 metrov (3). Majhno naselje je stisnjeno na uravnavo med potokom Oplotniščica ter kamnolomoma Cezlak I (pohorski tonalit) in Cezlak II (opuščen kamnolom čizlakita; 5, 6). Območje Oplotnice in naselja Cezlak se sicer nahaja na potencialno turistično zanimivem območju, saj leži v zaledju pomembne turistične navezave Zreče-Rogla, v zaledju velikega rekreacijsko-športnega središča. Po obrobju naselja Cezlak je speljana tudi kolesarska pot po Pohorju, hkrati pa v relativno bližnji soteski potoka Bistrica poteka (sicer pomanjkljivo) markirana geološka pot.

Cezlak je ujet med turistično razvito sosedstvo, sam pa je v okvirih Slovenije dokaj neprepoznaven, hkrati pa tudi odmaknjen od glavnih cestnih povezav. Naselje in prebivalstvo je močno odvisno od dejavnosti

kamnoloma, kar omejuje trajnostni razvoj. Hkrati pa je njihovo zgodovinsko pogojeno poistovetenje s kamnolomom ter močna lokalna identiteta, ki jo izkazujejo, bistvena prednost in priložnost za oblikovanje skupne razvojne strategije. Zaradi tega še neizkoriščenega potenciala se odpirajo mnoge priložnosti za kamnolom, naselje in prebivalce. Ne samo, da bi kamnolom z uresničitvijo projekta začel izvajati dodatno dejavnost, ampak bi tudi prebivalci dobili priložnost za ukvarjanje z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetijah in bi se tako vključili v širšo turistično regijo. S tem bi se povečali dohodki in obisk, v lokalno okolje bi prinesli nove, sveže elemente potencialnega razvoja, hkrati pa bi se ohranjala pomembnost, vrednost in zanimanje za geologijo Pohorja ter za obe značilni, posebni kamnini, ki ju najdemo v Cezlaku.

Mimo Cezlaka se lahko po razgibani soteski Oplotniščice po dobrem makadamu odpeljete do Pohorske hiše na Jurgovem pri Rogli ali pa se ob obisku kamnoloma odpravite po Granitni kolesarski poti do Keblja, Podgrada in Osankarice.

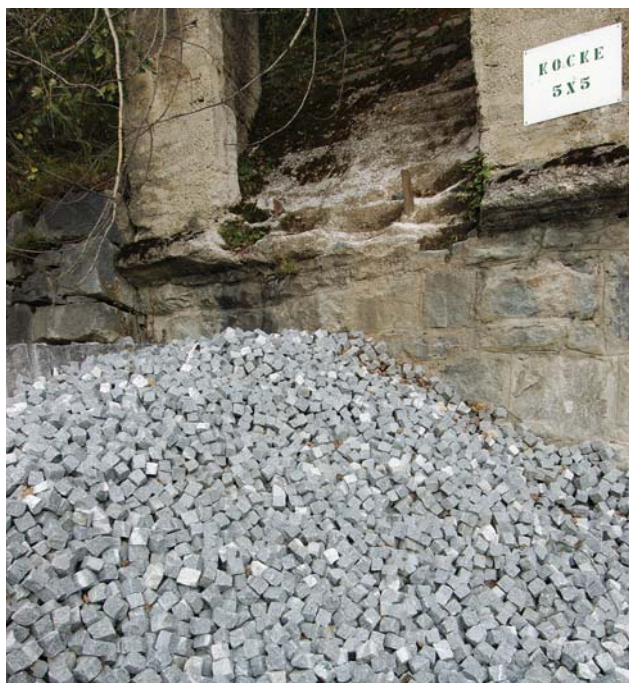
Slika 1: Kamnolom Cezlak I se je že nevarno približal kmetiji nad njim, zato je nadaljnje pridobivanje kamna horizontalno omejeno (foto: Domen Grögl).

Projekt kot priložnost

V izdelanem projektu je predvideno oblikovanje geološko-muzejske zbirke in krožne geološke učne poti, s čimer bi se vsaj delno zapolnila relativna vrzel na področju geološkega in geografskega izobraževanja v naravi in na terenu. V geološko-muzejski zbirki bi bila s slikovnim materialom (stare fotografije, fotografije kamnoloma in kamnin) in kratkimi komentarji predstavljena zgodovina pridobivanja kamnine. Zbirka bo sestavljena iz primerkov različnih kamnin (čizlakit, eklogit, amfibolit, marmor, pohorski tonalit, serpentinit, gnajs, granit). Poleg vitrin pa so pri vsakem kamninskem kosu predvidene tudi lupe, s pomočjo katerih bodo obiskovalci lažje opazovali zgradbo kamna. Večnamenski prostor, v katerem bo predvidoma zbirka postavljena, bo v času neobratanja na voljo za prostočasne dejavnosti lokalnega prebivalstva (prazniki, sestanki), saj bo opremljena tudi s stoli ipd.

Geološka učna pot bo potekala ob geološko in geomorfološko zanimivih točkah ter po obratih kamnoloma, kjer obdelujejo kamen. S pomočjo osmih učnih točk, ki bodo opremljene z devetimi informativnimi tablami, bodo izvedene interaktivne geološke

Slika 2: Tonalitne kocke so intenzivno uporabljali v povojni gradnji, danes pa so trgi in ulice s to podlago nekaj posebnega in jih najdemo tudi v tujini (foto: Domen Grögl).

Slika 3: Vsak odrezan kos Pohorskega tonalita je označen z merami, velikokrat pa tudi z imenom ali nazivom kupca (foto: Domen Grögl).

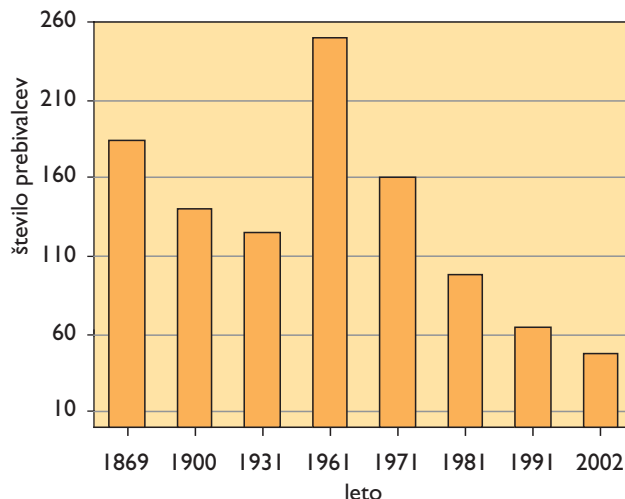
delavnice na prostem, pri katerih bodo obiskovalci s svojim geološkim kladivom preizkušali trdnost in lomljivost kamna ter se preverili v znanju z odgovarjanjem na vprašanja z informativnih tabel. Da pa bodo tudi otroci lahko pregledali informativne table, bo pred vsako postavljena kamnita plošča, na katero bodo lahko stopili. Hkrati pa bo vsak obiskovalec prejel zloženko s karto geološke poti, osnovnimi informacijami in dodanim listom z vprašanji, ki bodo pomagala k razumevanju geologije in geografije območja.

Tonalitne kocke so bile še pred nekaj desetletji zaščitni znak kamnoloma v Cezlaku. Kamen so pridobivali z masovnim miniranjem, zato so bili kosi manjših dimenzij in nepravilnih oblik (tomboloni). V cepilnico, kjer je bilo prostora za 30 cepilcev naenkrat, so tombolone dovažali z vagoni. Kocke so cepili ročno s pomočjo posebne cepilne naprave, delavke-pomočnice cepilcev pa so kocke poravnale z manjšim kladivom. Kocke so sproti sortirali po velikosti in jih shranjevali v posebnih skladiščih, bunkerjih, ki so v uporabi še danes. Odpadni kamen so stresali v vagone pod cepilnico in ga odvažali na nasip. Pomožni delavci, večinoma ženske, pa so skrbele, da je bilo delovišče vedno počiščeno. Na robu kamnoloma so bile nanižane ročne kamnoseške delavnice, kjer so obdelovali večje tombolone, primerne za spomenike, stebre ipd. (8, 11).

100 let burnega razvoja

Prvotni lastnik kamnoloma, kmet Cezlak, sam ni zmogel težaškega dela in ga je zato leta 1905 prepuštil družini Windischgrätz. V tem obdobju so novi lastniki raziskali območje in izdelali načrt kamnoloma, ki je bil v veljavi še naslednja desetletja. Do Oplotnice, kjer je bilo skladišče, so zgradili ozkotirno železnico in elektrarno za potrebe kamnoloma in zaselka ob njem. Po letu 1919 so se lastniki pogosto menjali; leta 1930 je prišlo do krize, v kateri so kamnolom zaprli in opustili železnico, delavci pa so bili pahnjeni na rob preživetja. Do leta 1941 je bilo v kamnolomu spet zaposlenih 40 delavcev, gradile so se nove hiše. Ko je kamnolom prevzela Granitna industrija Oplotnica, so slab kilometer iz vasi zaradi vse večjih potreb po delovni sili zgradili naselje lesenih barak (Kolonija). Leta 1949 je bilo v kamnolomu zaposlenih kar 550 delavcev; naselje ima danes le 48 prebivalcev (8, 9). Od leta 1984 kamnolom vodi podjetje Mineral d.d. iz Ljubljane, ki danes zaposluje 25 ljudi (10).

Slika 4: Gibanje števila prebivalcev v Cezlaku (1869 - 2002)

Sprva so v kamnolomu kamen lomili in obdelovali ročno; letno so izdelali tudi do 1,2 milijona tonalitnih kock, saj je povpraševanje po kamnu za tlakovanje, izgradnjo mostov in robnikov zaradi povojne obnove izredno naraslo.

Slika 5: Nekdanji kamnolom Cezlak II ze dolgo sameva, nanj spominjajo le se manjši kosi zanimivega cizlakita (foto: Domen Grögl).

Leta 1975 so začeli s strojnim rezanjem in obdelavo, kar je poprej težaško delo nekoliko olajšalo. Povpraševanje po tonalitnih kockah je nato upadlo in tako se je ta lep in zanimiv kamen začel uporabljati predvsem kot skulpturni in okrasni naravni kamen (8).

Zaselek Kolonija ali Kurja ves, kot so jo imenovali domačini, je bila naselbina delavskih hiš (stala je od 1946 do 1968), ki so jih za svoje delavce postavili lastniki. "Leta 1968 se je Kurja ves začela pogrezati. Oplotniščica je narasla in spodjedla večino hriba, na katerem so stale lesene barake. V kratkem času so se pogreznile za pol metra in postale nevarne za življenje. Lastniki kamnoloma so izselili družine in podrli hiše, vsak delavec, ki je izgubil bivališče, pa je dobil zemljo in ugoden kredit za novo hišo. Nekateri so si za ta kredit nakupili celo pohištvo," pravi Danica Leskovar, ki je dolga leta živela v Cezlaku (8, 11).

Pohorski tonalit je že dolgo cenjen kot izredno primeren gradbeni kamen. Označujejo ga izjemna trdnost, odpornost proti atmosferskim vplivom in obstojnost. Mojstrska ročna obdelava pohorskega tonalita je bila v povojnih časih cenjena tudi izven naših meja: precej izdelkov so izvozili v Avstrijo, Nemčijo in Švico. Iz povojnega obdobja je tako najznamenitejši tonalitni spomenik žrtvam fašizma v avstrijskem Gradcu. V Sloveniji pa so znamenitejše stavbe in spomeniki, zgrajeni s "pohorskim kamnom": Trg republike v Ljubljani, Poslovna stavba Konus v Slovenskih Konjicah, Grajski trg v Mariboru, Poslovna stavba HIT-a v Novi Gorici, pročelje Fakultete za družbene vede in Višje upravne šole v Ljubljani, Poslovni nebotičnik BTC-Cityja v Ljubljani in notranjost slovenskega Parlamenta (1, 4, 8).

Slika 6: S pomočjo moderne tehnologije lahko danes v kamnolomu naenkrat odrežejo ogromne kose kamnine, ki jo odlikuje nerazpokanost, kar je eden poglavitnih atributov cezlaskega kamna (foto: Domen Grögl).

Slika 7: V cezlaku se lahko na vsakem koraku spotaknete ob najrazličnejše oblike kamna, v katerem so nekateri lokalni umetniki nasli celo navdih (foto: Domen Grögl).

Rojstvo in življenje kamna

Že zaradi svoje kamninske pestrosti je Pohorje posebnost v slovenskem prostoru. Skupaj s Kozjakom, Strojno in severnimi Karavankami je del velike neotektonske enote Vzhodnih Alp. Geološka zgradba teh območij se precej razlikuje od zgradbe ostale Slovenije, saj se edino tukaj na površju pojavljajo magmatske in metamorfne kamnine v večjem obsegu (8). Pohorje je velik masiv, ki se je dvignil med alpidsko orogenezo v terciarju. V jedru masiva je globočnina tonalit, v severozahodnem delu pa predornina dacit. Tonalit obdajajo metamorfne kamnine staropaleozojske ali celo predkambrijske starosti: gnajsi in blestniki z vložki amfibolita, eklogita, marmorja, kvarcita idr. Nastale so z metamorfozo, najbrž v več fazah, iz nekdanjih sedimentnih in magmatskih kamnin (1). Vsa ta dejstva kažejo na izredno kamninsko pestrost in posebnost "pohorskega kamna", katerega so cenili tudi preko meja Slovenije. Že Rimljani so občudovali čistost pohorskega marmorja, kasneje pa je glas o trdnosti in vzdržljivosti pohorskega tonalita in čizlakita (granodiorita) segal tudi dlje kot v "deveto vas". Danes pa bi bil lahko ta nekdanj cenjen kamen (skupaj s pohorskim tonalitom) nosilec razvoja kraja.

GRANODIORIT

Drugo ime: Pohorski tonalit (po kraju Passo Tonale v Adamellskem masivu, Italija).

Sestava: magmatska kamnina, globočnina.

Minerali: plagioklaz, kremen, biotit.

Posebnosti: teža 2687 kg/m³, zelo obstojen in trpežen kamen, aplitne žile (1, 4).

DIORITSKI PIROKSENIT

Drugo ime: Čizlakit (po kraju Čizlak, preimenovanem v Cezlak).

Sestava: magmatska kamnina, globočnina gabrske skupine.

Minerali: svetlozeleni avgit, temnozeleno rogovača in beli plagioklazi.

Posebnosti: poseben okrasni kamen intenzivno zelene barve, svetovna posebnost, kamnolom zavarovan kot naravni spomenik (1, 4).

Dobrodošli v Cezlaku!

Le na podlagi dolgotrajnega složnega skupnega življenja prebivalcev in kamnoloma v Cezlaku je mogoče potenciale, ki so v tem primeru realni, razvijati v polni meri. Kljub šibkim endogenim faktorjem je v skupnosti mnogo pobud, kar pomeni, da se lokalna skupnost popolnoma zaveda pomena razvoja in dejavnosti, ki bi ohranjale naselje in območje tudi po tem, ko se bodo danes obstoječi naravni potenciali (zaloge pohorskega tonalita) izčrpali.

Tako je potrebno še danes izkoristiti pobudo domačinov in pripravljenost partnerjev za sodelovanje, se navezati na bližnja turistično razvitejša območja ter ohranjati naravno in kulturno dediščino. V kolikor pa teh priložnosti s tovrstnimi projekti ne bodo (bomo) znali izkoristiti, ne samo v primeru Cezlaka, ampak tudi drugje, se bo nadaljeval trend upadanja števila prebivalcev, ki je vsaj v Cezlaku viden v zadnjih desetletjih. Izgubil se bo še en pomemben košček v mozaiku zgodovine in Cezlak tako lahko postane naslednje mrtvo naselje na seznamu demografsko izpraznjenih območij.

Kamen je nastajal milijone let, ljudje tukaj živijo tisočletja, kamnolom je predstavljal bistveni del njihovega življenja celo stoletje. Ne smemo dopustiti, da kamnolom in naselje izumreta v nekaj desetletjih. Zatorej moramo ohranjati vsaj bistveni element živega prostora - kulturno pokrajino, ki jo oblikujejo ljudje s svojim delom in ustvarjalnostjo. Za majhno naselje, kot je Cezlak, pa bi uresničitev takšnega projekta lahko pomenila tudi nov začetek. Pa le pridite kdaj v Cezlak!

Slika 8: Ob rezanju ogromnih kosov kamna se lahko ob robovih kamnina krusi in tako nastajajo manjši kosčki, ki jih nato porabijo za kocke ali plosce (foto: Domen Grögl)..

Zahvaljujemo se direktorju in predstavnikom podjetja Mineral d.d., dr. Ivanu Žagarju; županu občine Slovenska Bistrica, Janezu Grmu; predsedniku krajevne skupnosti Kebelj, Marjanu Crniču; vodji obrata Cezlak, nekaterim prebivalcem Cezlaka in okoliških naselij. Projekt je nastal v okviru vaj iz Geografije podeželja.

Literatura

1. Faninger, E. 2001: Geologija Pohorja. Proteus, letnik 64, št. 1. Ljubljana.
2. Fišer, A. 2001: Vrednotenje pokrajine za turizem in rekreacijo - primer Vzhodnega Pohorja. Diplomsko delo na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete. Ljubljana.
3. Geografski atlas Slovenije, 1998. Ljubljana.
4. Gregorač, V. 1995: Mali leksikon geologije. Ljubljana.
5. Hlad, B. 2002: Kamnolom granodiorita Cezlak I. Gea, letnik 12, št. 5. Ljubljana.
6. Hlad, B. 2002: Kamnolom granodiorita Cezlak II. Gea, letnik 12, št. 7. Ljubljana.
7. Orožen Adamič, M. et al. 1995: Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana.
8. Simonič, P. 2002: Etnološki temelji Regijskega parka Pohorje: integralno poročilo z delavnice. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete. Ljubljana.
9. Vesel, J., Senegačnik, A. et al. 2004: Pohorski tonalit, Mineralov kamnolom na Cezlaku. Mineral d.d. Ljubljana.
10. Medmrežje 1: www.surs.si (23.2.2004).
11. Medmrežje 2: www.kebelj.si (23.2.2004).
12. Ustni viri (december 2003 - april 2004).